

A KÁRTÉRÍTÉS MINT POLICY FORMÁLÓ ESZKÖZ – A KÁRTÉRÍTÉSI JOG „KÖZJOGIASODÁSA”

Zoványi Nikolett¹

A polgári jogi felelősség kérdéseit érintő jogalkotás a XXI. század technológiai, társadalmi és gazdasági változásaira meglehetősen lassan és érintőlegesen reagál. A terület valódi alakítói, a bíróságok ezzel szemben aktív és dinamikus jogfejlesztő tevékenységet végeznek hazánkban is, a sokszor hosszú ideig „mozdulatlan” normakörnyezet ellenére. A kártérítési jog célját illetően évszázadokon keresztül tartotta magát az az elképzelés, miszerint a reparáció és a prevenció párharca határozza meg e jogterület alapvető funkcióját. Napjainkban azonban a kártérítési jog olyannyira töredezett és szerteágazó területté nőtte ki magát, hogy klasszikus polgári jogi jogkövetkezmény jellegén, helyreállító és megelőző funkcióján túl számos, a közjoggal rokonítható tulajdonságot is felmutat. A reparáció (kompenzáció) és a prevenció mellett megjelenik a nevelő, társadalmi igazságot helyreállító és – néhány esetben – (jog)politikai célokat is kiszolgáló természete a jogintézménynek. Miben nyilvánul ez meg? Szakmaspecifikus felelősségi doktrínák ütik fel fejüket a bírói gyakorlatban, eltérően reagálva akár hasonló hátrány bekövetkezése esetén is a károkozó magatartásra (pl. építési tevékenység, könyvvizsgálói tevékenység, egészségügyi szolgáltató tevékenység). Az eltérő tevékenységekből eredő sokszínű kockázatokkal ez a jelenség nem magyarázható teljes mértékben. Látható, hogy az adott tevékenységet (szakmát), annak gyakorlását rendező – javarészt közjogi jellegű előírások – jelentős mértékben visszahatnak a kockázatok bekövetkezését szankcionálni hivatott kártérítési jogra, a kártérítési jog alkalmazására.²

A kártérítési jog „elközjogiasodása” megfigyelhető a jogellenes magatartás – mint felelősségtani premissza – vizsgálata során is. A felelősség beálltát jelentő kötelezettségzegés értelme alapvetően megváltozott az elmúlt másfél évtized során hazánkban is. Nem pusztán normatív alapú kötelezettség megszegése vagy nemteljesítése vált ki felelősséget – ezen belül kártérítő felelősséget –, hanem a társadalmi együttélés alapvető szabályaihoz sorolható, ha úgy tetszik erkölcsi kötelezettségek megszegése is felelősséget keletkeztet. Léteznek olyan ítéletek, melyek jól mutatják, hogy ezek a társadalmi együttélés, alapvető moralitás körébe értett kötelezettségek – egyfajta modern természetjogi gondolkodást megjelenítve – sok esetben az állam attitűdjét is tükrözi az adott viszonyrendszerhez. Olyan esetekben figyelhető ez meg, ahol a jogviszony magánjogi tartalmáról egyáltalán nem, vagy nem az ügy érdemét érintően értekezik jogszabály, azonban közjogi bástyák megjelennek vele kapcsolatban jogrendszerünkben.³

A kártérítési jog mint jogpolitikai eszköz

Más oldalról is megvizsgálva a világban és hazánkban zajló folyamatokat megfigyelhető, hogy a kártérítési jog alkalmazása jogpolitikai eszközként funkcionál a jogalkotó kezében. A jogalkotó alanyoktól függően differenciálja az addig egységesnek mondható polgári jogi felelősséget, igazodva ezzel a különböző szakmák, hivatásrendek képviselőivel szembeni fokozott gondossági elvárásokhoz, melyet elsősorban a társadalmi elvárások erősítenek. A társadalmi, gazdasági fejlődés és változások következtében olyan új felelősségi területek

¹ *Zoványi Nikolett*, tudományos segédmunkatárs, MTA-DE Közszolgáltatási Kutatócsoport

² Vö. az egészségügyi szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos, egyre szigorodó közjogi feltételrendszerrel.

³ Például a magánélet, privátszféra védelmének vetületei a zárt láncú kamerás rögzítés esetén; a biotechnológia, orvostudományi kutatások személyiségi jogokat érintő kérdései; jogi személyek vezető tisztségviselői által tanúsított károkozó magatartások stb.

váltak hangsúlyossá, melyeket korábban sem a jogalkotó, sem a gyakorlat nem tekintett a kárkötelmeket tipikusan megalapozó szituációknak. A szakemberek fokozott gondossága iránti társadalmi igény mellett olyan területek is megjelennek a jogalkotásban és a joggyakorlatban egyaránt, melyek piaci jelenlétük következtében egyre nagyobb károkozási potenciállal rendelkeznek. A jogalkotó a kártérítés jogintézményének köszönhetően így képes átpolitizálni olyan helyzeteket, melyek a társadalomra veszélyt jelentenek, azonban közigazgatási szabályok egyáltalán nem vagy nem megfelelően rendezik az adott jogviszonyt.⁴ Ezáltal kifejezésre juttatják a jogalkotó által képviselt társadalmi érdekek fontosságát.

Termékfelelősség

A termékbiztonsági előírások hiányában, illetve azok megléte mellett is adódhatnak olyan helyzetek, amikor a gyártási szalagról hibás termék kerül a piacra vagy a termék más okból nem képes biztosítani a fogyasztók, a társadalom által elvárt biztonságot. Ráadásul a probléma nem egyszerűen a termék hibájában ölt testet, hanem a hibás termék a fogyasztó más dolgaiban vagy éppen életében, testi épségében, egészségében is kárt vagy nem vagyoni sérelmet okoz. A termékfelelősségi szabályok megalkotásakor az európai jogalkotó úgy döntött, hogy ezen események kiküszöbölése érdekében, a gyártók társadalommal szembeni felelősségének hangsúlyozása céljából, a korábbi vétkességi alapú felelősség helyett az objektív felelősség szabályait rendeli alkalmazni. Ezzel a polgári jogi felelősség rendszeréből kilépve, a hiányzó vagy éppen nem teljes körű termékbiztonsági előírások – mint jogalkotói mulasztás – kiküszöbölése érdekében egy kockázatelosztási modellt vezetett be.

A termékfelelősség szabályainak alkalmazása azonban nem csak azt eredményezi, hogy a gyártók igyekeznek csökkenteni a kockázatokat, ezáltal minimálisra szorítani a hibás termékek számát, az általuk kifejthető káreseményeket. A termékfelelősség magával hozta a biztosítási költségek emelkedését az érintett ágazatokban. Pozitív hatása ugyanakkor, hogy képes erősíteni a fogyasztók bizalmát a termékek gyártóival szemben.

A légitársaságok felelőssége

Azon állítás alátámasztására, hogy a kártérítési jog egyre inkább átpolitizált terület, bizonyítékként hozható fel a légitársaságok felelősségének európai szabályozása is,⁵ és az Európai Unió Bíróságának kapcsolódó esetjoga⁶. A jogalkotó a légitársaságok felelősségét – a vétkességi (hazánkban felróhatósági) elvet elvetve – objektivizálta a járat késésének és törlésének eseteiben. Az objektív felelősség alkalmazását ebben a szektorban indokolhatja a tevékenység veszélyes volta, az igényérvényesítés megkönnyítésének és gyorsításának biztosítása, a felek közötti szerződéses jogviszony megléte, valamint valamely károsult csoport érdekeinek fokozott védelemben részesítése. Sajátos döntés volt ez az európai jogalkotótól azért is, mert az utasok érdeksérelmei késés vagy járat törlés esetén jellemzően olyan hátrányok, melyek az Európai Unió legtöbb tagállamában nem keletkeztetnek sem személyiségvédelmi igényeket, sem kártérítési felelősséget megalapozó helyzeteket. Az időkiesés, kellemetlenségérzet tipikusan olyan érdekek, melyek kívül esnek a kontinentális polgári jogi felfogás körében.

Az objektív felelősség felveti ugyanakkor a kártérítési jog két alapvető funkciója – a reparáció és a prevenció – közötti jogalkotói prioritások megváltozását is. Míg a magánjog helyreállító

⁴ Például a termékbiztonság, utazási szolgáltatók szerződészegése miatt előálló érdeksérelmek.

⁵ 261/2004/EK rendelet a visszautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályainak megállapításáról.

⁶ <http://ec.europa.eu/transport/themes/passengers/air/doc/2015-summary-of-the-most-relevant-ecj-judgements.pdf>

szerepéből következően a kártérítési jog elsődlegesen reparatív szempontokat érvényesít, és csak következménye, másodlagos hatása a prevenciós hatás, addig az objektív felelősség esetében a reparáció szinte kizárólagos céllá válik. Mivel a kártérítési felelősség nem függ a károkozó magatartásának vétkes (felróható) voltától, így a védekezés – első megközelítésben – nem elegendő a mentesüléshez, ezért a tevékenységet folytató személy nem motivált a károkozásra vezető helyzetek megelőzésében. A légitársasági szektor európai szabályozása azonban éppen a fogyasztóvédelem jellemzően preventív felfogásából következően olyan mentesülési okok kidolgozására törekedett, melyek az utazási szolgáltató tevékeny magatartását kívánják meg, és lehetőséget biztosítanak számára a károk minimalizálására. Ez a megközelítés leginkább abban érhető tetten, hogy még a felelősséget megalapozó okok bekövetkezésekor is motivált a légitársaság a károk minimalizálásában, az utasok minél teljesebb körű tájékoztatásában, ellátásában.

A mentesülés azonban nem egyszerű kihívás a légitársaságok számára, különösen a Európai Unió Bíróságának a rendelet fogyasztóvédelmi szegmensét kiterjesztő értelmezése mellett. Éppen ezért kérdésként merülhet fel az objektív felelősség közvetlen hatása a szektorra. Annak érdekében, hogy ez az egyébként is tökeigényes tevékenység profitot termeljen, az egyik lehetséges következmény a repülőjegyek árának emelkedése, vagy a fedélzeti kiszolgálás színvonalának minőségi romlása. Ugyanakkor pozitív következményként jelentkezhet, hogy a légitársaságok többet invesztálnak repülőgépparkjuk megfelelő műszaki állapotban tartására, újabb gépeket szereznek be, ezzel elkerülve az olyan helyzetek jó részét, melyek a járat 3 órát meghaladó késéséhez vagy törléséhez vezethetnek.

Záró gondolatok

Annak ellenére, hogy a kártérítési jogra többségünk a magánjog egyik klasszikus jogintézményeként tekint, a fent vázolt folyamatokból jól látható, hogy valójában ennél jóval összetettebb a jogintézmény, adott esetben a jogalkotó kezében a közjogi előírások hiányosságait kompenzáló, politika formáló eszköz is lehet. A kártérítési jog az a terület, melynek nyomán a jogalkotó talán a leginkább képes kifejezésre juttatni az általa követendőnek tartott magatartási mintákat, a társadalom védelme érdekében szükséges intézkedéseket. A kártérítési igények érvényesítésének lehetősége a különböző kárszituációkban képes (lehet) motiválni a szolgáltatókat, üzleti szereplőket a szolgáltatásaik szerződésszerű teljesítése során. Ugyanakkor a pozitív következmények mellett nyilván számolni kell az egyes szektorokban jelentkező negatív piaci hatásokkal is. Az intézkedések következményei nem azonnal lesznek érzékelhetők, azok hosszú távon fejtik ki hatásukat. Azt pedig, hogy igazolt volt-e a jogalkotó fellépése, kizárólag valamennyi pozitív és negatív következmény együttes értékelése alapján ítélni tudjuk meg, évek, sok esetben csupán évtizedek múlva.